

İki Sultan, St. Francis, Fransiskanlar ve Bir Arada Yaşama Sorunu

Cengiz BATUK*

Atıf/©: Batuk, Cengiz (2009). İki Sultan St. Francis, Fransiskanlar ve Bir Arada Yaşama Sorunu, Milet ve Nihal, 6 (2), 199-231.

Özet: Bu makalede farklılıkları ortadan kaldırmadan, herkesin kendisi olarak kaldığı bir ortamda bir arada yaşamının mümkün olup olmadığı İslam tarihinden iki örnekle tartışılacaktır. Bunlardan ilkinde Eyyubi hanedanından Mısır sultanı el-Kamil'in Assisili Francis'le yaptığı görüşme ikincisinde de Fatih Sultan Mehmet'in Bosnalı Fransiskanlarla karşılaşması ve onlara verdiği ferman incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Fatih, el-Kamil, Assisili Francis, Fransiskanlar, dinlerarası diyalog, bir arada yaşama.

Giriş

Rönesans sonrasında Batı'da gelişen bütün düşünce akımları hümanizm de dâhil olmak üzere şu ya da bu şekilde insanları tek tipleştirip kendi inşa ettikleri hapisanelere hapsedme çabası içinde olmuştur. Örneğin Fransız ihtilaliyle başlayan milliyetçilik akımı herkesin kendi ırkını, milletini sevmesi, öncelemesi gibi masum bir gerekçenin arkasına sığınarak ülke denilen kavramı sadece bir ırka

---

* Yrd. Doç. Dr., OMÜ İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı [cengiz.batuk@omu.edu.tr].

ait olan ya da üzerinde sadece bir ırkın yaşama şansının olduğu toprak parçasına indirgedi. Bugün gelinen noktada ise Avrupa Birliği gibi bir takım yapılarla insanların hapsedildiği sınırlar genişletilmeye çalışılmakta ve farklı dil, din ve ırklara mensup insanların bir arada yaşamaları sorunu tartışılmakta ve çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Genel olarak bu noktada Avrupa Birliği ülkelerine bakıldığında farklı renk ve ırklardaki insanların değer yargıları ve hayata bakışları statükoyla uyumlu olduğu sürece inançsal farklılıklarına tahammül gösterildiğini görürüz. İslam'la bir arada yaşanabilir ama İslam Hıristiyanlığın karşısında bir mekâna sahip olmadığı sürece.

Nasıl bir dünya da yaşamak isterdiniz? Herkesin aynı şekilde düşündüğü ve aynı şekilde inandığı bir dünyada mı? Eşitlik ve adalet adına herkesin tek renk ve tek tip elbise giydiği bir dünyada mı? Herkesin aynı şeye inandığı ve farklılıkların ortadan kaldırıldığı, tüm ötekilerin berikileştirildiği bir dünya ideal barışçıl bir dünya mıdır?

Farklılıkları ortadan kaldırmadan da bir arada ve barış içinde yaşamak mümkün olamaz mı? Hangi farklılığa nereye kadar müsaade edebilirsiniz? İsviçre'nin dediği gibi Müslüman'a evet, camiye evet ama minareye hayır mı? Ya da Fransa'nın dediği gibi Müslümanlar bu ülkede yaşayabilir ama başörtüsüyle okula gidemezler ya da peçeyle sokağa çıkamazlar mı? Bu, ötekinin özgürlüğünün sizin belirlediğiniz sınırlar içinde olması yani kısmi bir özgürlük anlamına gelmez mi? Bu soruları ve örnekleri çoğaltmak mümkün. Biz burada "öteki"ne "kendisi" olarak kalarak "berikileştirme"den yaşama şansı tanıma konusunda İslam dünyasından iki örnek vermek istiyoruz. Birisi kilometrelerce uzaktan Akdeniz'in karşı kıyılarından kalkıp ülkesini işgale ve kendilerini yok etmeye gelen Haçlı ordularının içindeki bir keşişin talebi karşısında onunla savaş çadırının içinde teolojik tartışmalara girerek dinlerarası diyalog toplantılarının tarihteki ilk örneklerinden kabul edilen bir görüşmeyi gerçekleştiren Mısır sultanı Sultan el-Kamil'dir. Diğeri ise Ortaçağın en organize misyonerleri olan

Fransiskenlere, “öteki”ne verilebilecek en büyük “eman”ı veren Fatih Sultan Mehmet’tir.

-I- Assisili Francis ve Sultan el-Malik

Savaş meydanında ya da Batı’nın Doğu’yu istila etmek ve yok etmek için din, siyaset ve yoksulluk psikolojisinin harmanlandığı, tarihin en uzun süren savaşlarından birisinde istilacıyla vatanını savunan kişi aynı masanın etrafında teolojik konuşma yapmak üzere bir araya gelebilir mi? Bir araya gelseler bile her an birbirini öldürmek üzere elleri tetikte bekleyen insanların kuşatması altında huzurlu bir tartışma ve diyalog ne kadar mümkün olabilir? Eylül 1219’da tarihin hem en ilginç, dikkat çekici karşılaşması gerçekleşir hem de dinler arası diyalog toplantılarının/buluşmalarının ilklerinden kabul edilen ve bugünkü toplantılara esin kaynağı olan bir buluşma gerçekleşir. İnancı uğruna soylu zengin ailesinin tüm servetini reddeden, bir anlamda İslam dünyasındaki İbrahim b. Ethem gibi tacı tahtı terk eden Assisili Francis (1181/82-1226)’le Mısır sultanı, Sultan el-Malik Muhammed el-Kamil (1180-1238) barışı, dostluğu ve inancı konuşmak üzere V. Haçlı Seferi esnasında Dimyatta bir araya gelirler.

Dimyat o tarihte Haçlı ordularının kuşatması altındadır ve verdikleri onca zayıyata karşın şehri almaya muvaffak olamazlar. Bu iki mütevazı adamın bir çadırda yaptığı görüşme çok büyük bir etki doğuracak ve görüşmenin mekânından zamanına, içeride konuşulanların muhtevassından mekânın dekarosyonuna, görüşme esnasında tarafların birbirlerine göre konumlarından yani oturma ya da ayakta durma şekillerinden kimin kimden etkilendiğine kadar pek çok şey tartışma konusu olacaktır. Her iki ismin ortak bazı noktaları vardır. Her ikisi de savaştan çok barışı ve sorunları konuşarak diyalogla çözme düşüncesindedirler. Bir keşiş olarak Francis’in bu tavrı her ne kadar tartışma konusu olsa da fazlaca yadırganmazken Sultan’ın tavrı ciddi derecede tartışma konusu olmuştur. Her ne kadar pek çok savaşta önemli başarılarla imza atsa, haçlıları defalarca püskürtmüş olsa da onun barış yanlısı tutumu zaman zaman bir ihanet olarak değerlendirilmiş hatta bizzat

kendi kardeşleri bile ona düşman olmuştur.¹

Kuşkusuz onunla ilgili olumsuz kanaatlerin oluşmasında 1229'da II. Frederick'le bir anlaşma imzalayarak on yıllığına Kudüs'ü haçlılara bırakmasının rolü daha büyüktür. Dimyat'taki uzun süren haçlı kuşatmasını püskürtmüş olmakla birlikte el-Kamil, hanedanın diğer üyeleriyle aralarındaki ihtilaflar nedeniyle zor durumdadır ve Kudüs'ü Şubat 1229'da hiç kan dökülmesine meydan vermeden II. Frederick'e bırakarak onun Kudüs Kralı unvanını almasına neden olur. II. Frederick, Sultan'a anlaşma gereğince Hıristiyanlara karşı bile olsa yardım edeceği, Müslüman askerlerin Kudüs'te kalmaya devam edeceklerine dair söz verir. Ancak yine anlaşma gereğince Müslüman askerlerin istihkam alanları ve sığınaklar inşa etmelerine izin verilmeyecektir.²

Bütün bunlarla birlikte Eyyubi hanedanından gelen ve Selahaddin Eyyubi'nin yeğeni olan Sultan el-Kamil, şairdir ve entelektüel bir kişiliğe sahiptir. İlim adamlarıyla entelektüel konularda tartışmalar yapmaktan hoşlanan birisidir.³ Yine onun bir sufi olduğu ve yumuşak tabiatının da buradan geldiği de iddia edilmektedir. Assisili Francis'le görüşmesi de biraz da onun entelektüel yönüyle ilgili olsa gerek. Görüşme talebi öncelikle Francis'ten gelir. Her ne kadar görüşme olağanüstü bir mekânda bir savaş alanında karşılıklı çarpışma halindeki bir yerde gerçekleşiyor olsa da resmi bir barış görüşmesi değildir. O esnada şehir haçlı ordusunun kuşatması altındadır ve Müslümanlar şehirlerini ve kendilerini savunmaktadırlar. Bu nedenle de haçlı ordusunun içinden çıkıp gelen ve resmi bir sıfatı olmayan, dindar, mistik, inancı uğruna ölümlü (şehidliği) yaşamaya tercih eden Assisili Francis'le her ne ka-

¹ Fareed Z. Munir, "Sultan al-Malik Muhammad al-Kamil and Saint Francis: interreligious dialogue and the meeting at Damietta", *Journal of Islamic Law and Culture*, Vol. 10, No:3, October 2008, ss.305,307.

² Jonathan Riley-Smith, *The Oxford History of the Crusades*, London-New York: Oxford University Press, 1999, s.134; Björn K. U. Weiler, "Crusade of Emperor Frederick II (1227-1229)" *The Crusades An Encyclopedia*, Alan W. Murray (ed.), California, ABC-Clio, 2006, c.1, s.315; Carole Hillenbrand, "Ayyūbids", *The Crusades An Encyclopedia*, c.1, s.126; Kenneth M. Setton (ed.), *A History of the Crusades*, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1969, c.2, s.455.

³ Hillenbrand, "Ayyūbids", s.127.

dar dindar ve tasavvufi bir kişiliğe sahip olsa da resmi olarak Mısır'ın sultanı ve haçlılarla çarpışmakta olan ordunun en yetkili komutanı el-Kamil'in inancı, dostluğu, bir arada yaşamayı konuşacak olmaları dikkat çekicidir. Taraflardan birisinin resmi bir sıfatı yoktur ama haçlı ordusunun bir neferidir diğeri Müslüman ordusuna kumanda etmektedir ve en yetkili kişidir. Her halükarda El-Kamil'in Assisili Francis'i hiçbir unvanı olmayan bu haçlıyı kendi makamına kabulü ve onun anlattıklarını ciddiyetle dinlemesi büyük bir lütuftur.

Assisili Francis'in imansızlara vaaz eden havariler gibi yaşamayı ve imansızlar tarafından şehit edilmek suretiyle havariler gibi ölmeyi arzu ettiği anlatılır. Francis bu arzusunu gerçekleştirmek ve imansız olarak kabul ettiği Müslümanlara vaaz etmek amacıyla 1212'de Haçlı seferine gidenlere katılmak için İtalya'da Outremer'e giden gemiye binmek ister fakat bazı aksilikler o gemiye binmesine mani olur. Lakin çabasından vazgeçmez ve 1219'da Outremer'e ulaşarak V. Haçlı Seferi (1217-1221) sırasında Dimyat'taki (Damietta) haçlı kampına gelir. Thomas of Celano'nun anlattıklarına göre önce haçlı kampındaki askerlere savaşın bizzat kendisinin bir hezimet olduğunu anlatır. Onunla ilgili en önemli tartışma konularının başında da bu konu yani savaş karşıtlığı gelir. Acaba gerçekten Francis bu denli savaş karşıtı mıydı? Savaş karşıtıysa neden ısrarla Müslüman bölgelerine haçlılarla birlikte gitmeye çabılıyor? Kampta bulunduğu sırada sık sık askerlerle sohbet ettiği, onlara vaazlar verdiği anlatılmaktadır. Şayet böyle ise onun askerleri savaştan soğutacak ve morallerini bozacak tarzda konuşmalar yapmasına kamp yöneticileri izin verir miydi? Ve onca yolu askerleri savaşmaktan vazgeçirmek için mi gelmişti? Savaş ya da çatışma olmayacaksa o çok arzuladığı söylenen imansızlar tarafından şehit edilme mertebesine nasıl ulaşacaktı? Tüm bu sorular cevaplanmaya muhtaç olmakla birlikte Francis'in duruşunu, bazı tarihçiler bu hadiseyi -genel olarak onun düşünce dünyasından hareketle- onun haçlı seferlerine karşı olduğu ya da seferleri pasifize etmeye çalıştığı şeklinde yorumlamışlardır. Ancak bu konuda derinlikli araştırmalar yapan John Tolan'a göre bu iddiayı

destekleyecek yeterince kanıt yoktur. Bir diğer iddia ise onun genel olarak haçlılara muhalif bir konuşma yapmadığı sadece askerleri savaşın getirdiği bazı hastalık ve sorunlara karşı uyardığı şeklindedir.⁴ J. M. Powell, Francis'in Dimyat'a barış misyonu ile gittiği konusunda bir şüphe olmadığını ancak yine de onu bir pasifist (barışçıl) ya da haçlı seferlerini eleştiren birisi olarak etiketlemenin doğru olmadığını söyler.⁵ Adam L. Hoose ise Haçlı seferlerini anlatan klasik yazarların Francis'in Haçlı seferlerini desteklediği ve karşı çıkmadığını anlattıklarını, seferleri eleştirdiği yönündeki düşüncelerin modern Fransisken yazarlara ait olduğunu iddia eder.⁶ Bazı araştırmacılar ise Francis'in, Müslümanlara İsa'nın mesajını ulaştırmak için haçlı seferlerinin bütünüyle yanlış olduğunu düşündüğünü ve onun haçlı seferini engellemek için uğraştığını fakat Kardinal Pelagius'u ikna edemediğini aktarırlar.⁷ Nitekim Kardinal, Sultan el-Kamil'in barış teklifini de reddeder.⁸

Lakin öncelikle Francis'in sonrasında ise onun takipçileri olan Fransiskenlerin en önemli misyon alanı olarak Müslümanları görmeleri, onun Eyyubi Sultanı el-Kamil'le görüşme arzusu taşıması iddiasını öne çıkarmaktadır. Zaman zaman Kilisenin inanmayanlara ya da heretik gruplara karşı düzenlediği haçlı seferlerinde üs olarak -aşağıda Bosna örneğinde de değinileceği üzere- Fransisken manastırlarını kullanması, problemlili bölgelere Fransisken rahipleri sevk etmeleri savaş konusunda, en azından Müslümanlar konusunda çok fazla derecede olumsuzluk taşımadıkları izlenimini do-

---

⁴ John Tolan, "Francis of Assisi (1182-1226)" *The Crusades An Encyclopedia*, Alan V. Murray (ed.), California: ABC-Clio Inc., 2006, s.464; James M. Powell, "Fifty Crusade (1217-1221)", *The Crusades An Encyclopedia*, s.430.

⁵ James M. Powell, "St. Francis of Assisi's Way of Peace", *Medieval Encounters* 13 (2007) s.279.

⁶ Adam L. Hoose, "Francis of Assisi's Way of Peace? His Conversion and Mission to Egypt" *Catholic Historical Review*, Jul2010, Vol. 96 Issue 3, s.450; Benzer tartışmalar için bk. Christopher Ohan, "A Christian Remedy in a Climate of Fear" *Logos: A Journal of Catholic Thought & Culture*, Winter 2010, Vol. 13 Issue 1, ss.16-34.

⁷ Abhijit Nayak, "Crusade Violence: Understanding and Overcoming the Impact of Mission Among Muslims", *International of Review of Mission*, Vol. 97 No. 386/387, July/October 2008, s.284.

⁸ Paul Moses, "Mission Impossible St. Francis & the Sultan", *Commonweal*, September 25, 2009, volume 136, issue 16, s.11.

ğurmaktadır. Öte yandan Francis'in en önemli amaçlarından birisi olan Müslümanları Hıristiyanlaştırma çabasının savaşa dair olumsuz görüşlerini gölgelemesi gayet doğaldır. Zira hadiseye dair anlatılar tamamen haçlı kaynaklarından gelmektedir. Bunlardan birisinde James of Vitry, Francis'in haçlı kampına kalbi imanla dolu olarak geldiğini ve haçın düşman üzerinde galip geleceğinden asla endişe etmediğini anlatır. Ona göre Francis, orada Müslümanlara Tanrı'nın sözünü anlatmış lakin bir başarı elde edememiştir. Ama yine de metinlerde bu hadiseyi anlatırken Sultan'ın onu can kulağıyla dinlediği hatta Sultan'ın gizlice Hıristiyan olduğu bile anlatılır.

Ayrıca Francis, İtalya'ya döndükten sonra da Müslümanlara dönük faaliyetlerini kesintisiz olarak devam ettirir. 1220'de beş arkadaşını İspanya'ya gönderir. Onlarda Seville ve Marakeş'te camilerde ve meydanlarda İslam'a ve Hz. Peygambere karşı vaazlar verirler, Hıristiyanlık propagandası yaparlar. Lakin provakatif davranışlar sergileyen rahipler Hz. Peygamber ve İslami kurallar hakkında olumsuz, çirkin ve hakaret içeren sözler sarf ederler. Faaliyetlerinin rahatsızlık doğurması üzerine tutuklanırlar ve halife Ebu Yakup Yusuf el-Mustansır, öncelikle onlara olumlu yaklaşır ve İtalya'ya geri göndermek ister. Bu bugünde pek çok devlette uygulandığı üzere sadece sınır dışı edilmeleri anlamına gelmekteydi. Rahipler konuşmalarıyla halifeyi Marakeş'te kalmaları konusunda ikna ederler. Lakin rahipler serbest kalır kalmaz faaliyetlerine kaldıkları yerden devam ederler. Özellikle Hz. Peygamber'e hakaret etmeye devam etmeleri üzerine halife tekrar tutuklanmalarını emreder. Sonunda da rahipler idam cezasına çarptırılarak öldürülürler. Hıristiyan kaynaklarda halifenin onlara Müslüman olmaları karşılığında kadın, para ve dünyevi itibar teklif ettiği onlarınca kabul etmeyerek ölüme gittikleri anlatılır. Yine bu kaynaklarda onlara öldürülmeden önce fazlasıyla işkence yapıldığı da anlatılmaktadır. Arkadaşlarının ölüm haberini aldığı anda Francis,

haberi adeta sevinçli bir haber almış gibi karşılar ve “işte şimdi gerçekten beş kardeşim oldu.” der.⁹

Bütün bunlar Assisili Francis’in sıradan bir Hıristiyan kimliğiyle orada bulunmadığını kendince ulvi bazı amaçlar taşıdığını ve Müslümanlara dönük faaliyetleri –zaman zaman bazı olumsuzluklar olsa bile- tasvip ettiğini göstermektedir. Bu yüzden birbirinden tamamıyla farklı inançlara sahip olan ve aynı zamanda çatışma halinde olan toplumlara mensup iki insanın her şeye rağmen kendileri olarak kalmak suretiyle diyalog çabası içine girmeleri son derece manidardır. Bu son derece önemli görüşmeye ilişkin kayıtlar büyük oranda Hıristiyan dünyaya aittir. Özellikle Fransisken kaynaklarda detaylı olarak hatta biraz da menkıbevi tarzda anlatılmaktadır.¹⁰ Hadisenin kaynaklarının tek taraflı olması İslam Tarihi kaynaklarında sultanın sadece bir iki sayfalık yer tutması ve görüşmenin birincil derecede önemli bir konu olarak görülmemesi ve ondan hiç söz edilmemesi meseleyi doğru olarak tahlil etmeyi güçleştirmektedir. Sultan’ın tavrı muhaliflerince düşmanla uzlaşma olarak görülmekle birlikte bu iki insanın temelde yapmaya çalıştığı şey savaşın yönlendiricisi olarak görülen dini, düşmanlıkları ortadan kaldıracak, gerçek bir barışı tesis edecek ve bir arada yaşamayı mümkün kılacak bir hareket noktası haline getirmektir. Sultan, hakkındaki olumsuz bakış açısına rağmen, kendinin Hz. Peygamber’in yolundan gittiğini ve yaptıklarının onun sünnetini takip etmekten başka bir şey olmadığını düşünmektedir. Onun Enfâl suresinde yer alan bir ayeti kendisine referans olarak aldığı iddia edilmektedir¹¹: “Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah’a dayan, çünkü O, işitendir, bilendir. Eğer sana hile yapmak isterlerse (korkma) Allah sana yeter. O ki, yardımıyla seni ve mü’minleri destekledi.” (Enfâl 8/61-62)

⁹ John Tolan, *Saint Francis and the Sultan, the Curious History of a Christian-Muslim Encounter*, London: Oxford University Press, 2009, ss.6-7; Tolan, “Francis of Assisi (1182-1226)” ss.464-465.

¹⁰ Hadiseye dair anlatıların menkıbevi tarzda olması gerçekte görüşmenin yapılmadığı, Assisili Francis’in ya da Fransiskenlerin bu görüşmeyi hayali olarak kurguladığı şüphesini de uyandırmaktadır.

¹¹ Munir, “Sultan al-Malik Muhammad al-Kamil and Saint Francis”, ss.305-307.

Hıristiyan dünyada bu sahneyi Francis'in sultanı Hıristiyan yapma çabası olarak gören bir anlayış da söz konusudur. Hatta kimilerine göre sultan Hıristiyan olmuş ya da Hıristiyanlığa sempati duymaya başlamıştır. Ünlü Hıristiyan ressam Gustave Doré'nin "François devant le Sultan" (Francis Sultan'ın önünde)", adlı tablosunda bu sahneyi batının perspektifinden yorumlar. Sultan oturmakta ve can kulağıyla Francis'i dinlemektedir. Francis ayakta, mağrur, kendisinden emin ve ders verir bir edayla konuşmaktadır. Bununla birlikte bu sahnenin aksini düşünen ve diyalog ortamında yer alan bu iki kişinin de karşılıklı olarak birbirlerinden etkilendiğini ve özellikle Francis'in etkilendiğini düşünenler de vardır. Bazı yirminci yüzyıl yazarları, Francis ve el-Kâmil karşılaşmasını, fanatik haçlılar ve cihadistlerin arasındaki kavganın uzağında iki barış adamının sohbeti olarak görmektedirler. Onlara göre Sultan'ın çadırındaki konuşma, dostça bir konuşmaydı. Konuşma boyunca Francis, barışı anlattı ve iki adam kendi ruhsallıklarının köklerini keşfettiler. Öyle ki Francis açısından Sufizmi tanımmasını sağlayan bir fırsat olduğu iddia edilmektedir.¹²

Francis'in Sultanla bir haftalık zaman geçirdiği ve bu süre zarfında özellikle İslam, İslam'ın ibadet ve duaları konusundaki düşüncelerinde çok büyük değişimler meydana geldiği, aslında gerçek niyetinin Sultanı Hıristiyan yapmak olmasına karşın bunu başaramadığı ancak Müslümanlardan öğrendikleriyle kendi Hıristiyan imanını daha derinleştirip zenginleştirdiği ve büyük kazanımlarla oradan ayrıldığı iddia edilmektedir.¹³

Idries Shah, James Cowan ve Robert Graves gibi isimler, Francis'in Doğu'ya kendi köklerini aramak için gittiğini, haçlılarda da sırf bu niyetle yolculuk ettiğini, Sultan'ın çadırında da aradığını bulduğunu iddia ederler. Shah'a göre, Francis hiç kimseyi ihtida etmekle uğraşmamış aksine haçlı kampına geri döndüğünde onları savaştan vazgeçirmeye uğraşmıştır. Gerek Shah ve gerekse Cowan, Francis'in Sultan'dan ve onun çadırındaki sufilerden çok şey öğ-

¹² Tolan, *Saint Francis and the Sultan*, ss.1, 294.

¹³ Scott Robinson, "To Go Among the Saracens A Franciscan Composer's Journey into the House of Islam" *Cross Currents*; Fall 2006, Vol. 56 Issue 3, s.413.

rendiğini ve bunları sonraki hayatında kendi tarikatının kurumsal yapısının oluşturulmasında kullandığını iddia ederler. Onlara göre Francis tarikatını Dimyat'tan döndükten sonra kurar ve İslami tarikatlardakinden hiç de farklı olmayan bir yapı ihdas eder. Fransisken tarikatında kullandıkları pek çok sembolden dua şekillerine giydikleri kıyafete kadar pek çok şey İslam Sufizminden izler taşımaktadır. Barış, esenlik dileği anlamına gelen Fransisken selamı “*selamu'n aleykum*”un çevirisinden ibaret olduğu gibi, giydikleri kıyafet sufi dervişlerin kıyafetinin bir kopyasıdır.¹⁴ Yine Francis'in tasavvuf geleneğindeki *zikir* (*dhikr*) olgusundan son derece etkilendiği ve bunu Hristiyanlığa adopte etmeye uğraştığı bilinmektedir.¹⁵

Görüldüğü üzere görüşme üzerinde oldukça fazla spekülasyonlar yapılmaktadır. Tüm bunlarla birlikte bu görüşme Hristiyan İslam karşılaşmasındaki önemli köşe taşlarından birisini oluşturmaktadır. Her ne kadar görüşme, sonuçları açısından veya görüşme esnasındaki bir takım duruşlardan hareketle farklı yorumlanmaya çalışılsa da dinin çatışmanın ve savaşların sebebi olduğu iddiasına savaş alanından verilen önemli bir cevaptır. Kuşkusuz diyalog çadırından ayrılan her iki kişi de birbirlerinden bir şeyler öğrenerek, belki etkilenecek ve en önemlisi birbirlerini gerçekten tanıyarak uzaklaşmışlardır. Ama ne Francis inancından ve misyonundan ne de Sultan el-Kamil davasından vazgeçmiştir. Her ikisinin de sonraki yaşantıları kendi inançlarından vazgeçmediklerini göstermektedir. Bu görüşme sonucunda maalesef savaş son bulmamıştır. Her ne kadar el-Kamil Müslümanlar açısından savaşı sona erdirecek kudrette olsa da Francis'in haçlılar nezdinde böyle bir konumu ve etkisi yoktur. Bu yüzden de görüşme büyük oranda entelektüel bir girişimin ötesine geçememiştir. Buradan diyalogun hiçbir faydasının olmadığı gibi bir sonuç çıkar mı? Bu zorlama bir sonuç olur. Koskoca bir orduyu sıradan bir keşişin, sultandan etkilenerek ya da görüşmenin bir sonucu olarak savaştan vazgeçirmesini beklemek Assisili Francis'e –o gün itibarıyla- olduğundan fazla

¹⁴ Tolan, *Saint Francis and the Sultan*, ss.307-308.

¹⁵ Robinson, “To Go Among the Saracens” ss.413, 417-420.

anlam yüklemek olurdu. Kaldı ki kendisinin de savaşa karşı olup olmadığı bugün açısından önemli bir tartışma konusudur.

Haçlı kampına gelirken en önemli misyonu Müslümanları Hıristiyanlaştırmak olan Francis'i çadırına kabul ederek onu dinleyen Sultan aslında her şeyden önce kendi büyüklüğünü ve barışa, karşılıklı konuşmaya, diyaloga ve sorunların çatışmadan da çözülebileceğine olan inancını göstermiştir. Gustave Doré'nin tablosunda Francis'i cesur, son derece kendisinden emin ve Avrupalı değerleri temsilcisi olarak resmettiği ifade edilir. Oysa ortada bir fazilet varsa o fazilette, sizin ülkenize sizinle savaşmaya gelen bir ordunun içinden çıkıp gelen ve en iyi yaptığı iş misyonerlik olan bir adamı huzurunuzda kabul edip konuşmaktır. Çünkü onun konuşması aynı zamanda bir tür misyonerlik faaliyetidir ki Francis de böyle olduğuna inanmaktadır. Her ne kadar Sultan'ın çadırında etkisinde kaldığı tasavvufi atmosferi kendi inanç dünyasına yansıtmış olsa da hem kendisinin hem de tarikatının üyelerinin Müslümanları kazanmaya dönük çabası sürekli olagelmıştır ve bu süreç sonrasında daha bilinçli hareket etmişlerdir.

-II- Fatih ve Fransiskanlar

İkinci ilginç karşılaşma Sultan el-Kamil'le görüşen Assisili Francis'in yolunu sürdüren Bosnalı Fransiskanlar'la Fatih Sultan Mehmet arasında gerçekleşir. Ve bir kez daha Batı dünyasına Müslümanların bir arada yaşama ve barış konusunda ne denli samimi oldukları gösterilmiş olur. Fatih İstanbul'u fethi sonrasında Batı'ya doğru ilerleyişini sürdürerek 1463'de Bosna-Hersek'i fetheder. Bu tarih, aynı zamanda önemli bir karşılaşmanın da tarihidir: Fransiskanlarla Fatih Sultan Mehmet'in karşılaşmasının tarihidir.

Ortaçağ'da Bosna'da genel olarak üç kilise vardır: Bosna Kilisesi, Ortodoks Kilisesi ve Katolik Kilisesi. Bosna Kilisesi, Bogomiller adıyla bilinmekte ve heretik olarak kabul edildiği için de hem Ortodokslardan hem de Katoliklerden ciddi baskılar görmektedir. Sapkın olarak görülen Bogomilleri yeniden kazanmak için Papalık misyonerlik faaliyetlerinden, şiddet uygulamaya ka-

dar uzanan birçok yöntem denerler. 1235 yılında Hırvatistan Dükü Koloman ve Macaristan Kralı II. Andrew'in oğullarından birisi Papa'nın teşvikiyle Haçlı seferi düzenlerler. Papa, savaş sonrasında Bosna'yı Macar krallığına bırakır. Lakin Macarların baskı ve çabaları fazla bir işe yaramaz. Bosnalıların bütünüyle Katolikleştirilmeleri mümkün olmayınca 1291'de Papanın emriyle Bosna engizisyon mahkemeleri kurularak ölüm tehdidiyle karşı karşıya bırakılırlar. Yine onbeşinci yüzyılda Katolikler, heretik kilisesine yani Bosna kilisesine mensup insanlarla çatışmaya girerler. Bosnalı köylüler baskı ve zulümlerin ötesinde esir edilerek köleleştirilirler. Bu amaçla örneğin Dubrovnik'te kurulan pazarlarda Bosnalı kadın, kız ve çocuklar Bosnalı Katoliklerce yabancılara satılır.¹⁶

Bosnalı Fransiskenler de aslında bu çatışma ve heretikleri Katolikliğe kazanma politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkarlar. Fransisken rahipler Bosna'da ilk olarak 13. yüzyılın sonunda görülürler. Papa bütün Bosna krallığını misyon bölgesi olarak ilan eder ve Fransisken rahiplere heretik Bogomil Kilisesine karşı koyma, onlarla mücadele etme ve onlara karşı misyonerlik faaliyetlerini yürütme görevini verir. Ayrıca birçok Fransisken rahip Bosna engizisyon mahkemesinin üyesi olarak da atanır. İlk olarak 1291'de Bosna'ya geldikleri ve ilk manastırlarını 1340'ta inşa ettikleri söylenen rahipler, İngiliz, Alman, İtalyan ve Aragone Fransiskenleridir.¹⁷ Misyon görevlerine bağlılıkları ve gayretleri nedeniyle Fransiskenler Bosna tarihini önemli bir parçası haline gelirler.¹⁸

Bosna'nın Osmanlı toprağı haline geldiğı onbeşinci yüzyılın ortaları Fransisken tarikatının Bosna'daki altın yılları olduğu iddia edilmektedir. Bu dönemde ülkede altı manastırları bulunan Fransiskenler doğrudan Papalıktan aldıkları özel imtiyazlarla ça-

---

¹⁶ Kadir Albayrak, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, Adana: Baki Kitabevi, 2004, s.190-194; W. Miller, "Bosnia before the Turkish Conquest" *The English Historical Review*, [Oxford University Press], Vol. 13, No. 52 (Oct., 1898), ss.653-654.

¹⁷ István György Tóth, "Between Islam and Catholicism: Bosnian Franciscan Missionaries in Turkish Hungary, 1584- 1716" *The Catholic Historical Review*, [Catholic University of America Press], Vol. 89, No. 3 (Jul., 2003), ss.410-411.

¹⁸ Miller, "Bosnia before the Turkish Conquest" ss.655-656.

lızmaktadırlar. Bogomilizmin yaygınlığı ve Bogomillerin yerel kiliselerinin azlığı nedeniyle geleneksel kilise modelinin aksine Fransiskan rahipler kilise rahipleri (parish priests) olarak da görev yaparlar.¹⁹ Fransiskan rahipler halkı Katolikliğe döndürme konusunda muvafık olmasalar da özellikle elit kesim, yöneticiler, kral ve baronlar üzerinde etkili olurlar ve onların ihtida etmelerini sağlarlar.²⁰

Fransiskanların Fatih'in Bosna'yı fethinden önceki durumları hakkında söylediklerimizi şöyle özetleyebiliriz: i) Fransiskanlar Bosna'nın yerlisi olmayıp farklı ülkelerden buraya gelmişlerdir. ii) Papalık tarafından özel bir misyonla, heretik Bogomilleri Katolik yapmak üzere görevlendirilmişlerdir. iii) Kısa sürede Bosna'da ayrıcalıklı bir konum elde etmişler ve özellikle yöneticilerle yakın olmuşlardır.

Bosna doğuyla batının kuzeyle güneyin kesişim noktasında özel/stratejik bir yerdir. Sadece coğrafi olarak bütün yönlerin kesişim noktası değil aynı zamanda batı Hıristiyanlığıyla doğu Hıristiyanlığının da kesişim noktasıydı. Ortodoks ve Katolik dünyanın ortasında sıkışmış olan Bogomiller, her iki Hıristiyan kilise için de heretikdiler. Ama Fransiskanlar durumu Katolik dünyanın yani Batı Hıristiyanlığının lehine çevirmek, bölgede onların nüfuzunu arttırmak için vardılar. Osmanlı'nın Batıya doğru ilerlemesi esnasında Hıristiyan dünyası içindeki ayrılıkları ya da küçük grupları genellikle kendi lehine kullandığı, bazen ihtilafları körüklediği ve hatta merkezi İstanbul olan Ortodoks Kilisesinin tamamen Osmanlı'nın himayesi altında hareket ettiği iddia edilmektedir.²¹

Doğu ve Batı Hıristiyanlığının arasında kalan Bogomiller Osmanlı'yı kabullenmekte zorlanmazlar. Hatta bazı rivayetlere göre ülkelerini Fatih'e kendileri teslim ederler. Zaten kısa sürede de halkın tamamı Müslüman olur. Organize misyonerlik faaliyetleri

¹⁹ Tóth, "Between Islam and Catholicism", s.411.

²⁰ A.V. Soloviev, "Bogomils" *New Catholic Encyclopedia*, Berard L. Marthaler (Executive Editor), Second Edition, Washington: The Catholic University of America, Thomson & Gale, 2003, c.II, s.459.

²¹ Tóth, "Between Islam and Catholicism", s.412.

konusunda son derece başarılı olan Fransiskanlar Bosna'da Türkler karşısında bir anlamda başarısızlığa uğramışlardır. Bu durumda her ne kadar manastırları olsa da harici bir unsur olarak ve Osmanlı'nın Ortodokslara daha yakın durması hasebiyle ülkeyi terk etmeleri beklenirdi. Ancak durum öyle olmaz. Fransiskanlar ülkeyi terk etmezler ve Fatih Sultan Mehmet'te onların ne başını vurdu-rur ne de manastırlarına el koyar.

Fransiskanlar, Osmanlılardan Papalığın ve Katolik Kralların Bogomillere uyguladığı, baskı, zulüm tarzında hiçbir davranış göstermezler. 7 Temmuz 1463'te Seniçe'de ve 17 Temmuz'da Üsküp'te ordugah kuran Fatih, yolda Fojnica Manastırında, Bosnalı Fransiskanların manevi lideri Fra Anđeo Zvizdović (1420-1498) ile görüşür.²² Amaçları kendilerini anlatmak ve manastırlarının devamlılığını sağlamaktır. Rivayetlere göre Fransiskan Rahibin görüşme esnasında Fatih'in yeni ele geçirdiği bölgenin nüfusunun tehlikeli bir biçimde azaldığı konusunda dikkatini çekmeyi başarmış ve bunun üzerine Fatih özgürlüklerini bağışlamıştır.²³ Görüşme sonucunda Fatih onlara istediklerinden çok daha fazlasını verir. Tarihteki profesyonel misyonerliğin ilk temsilcileri olan, Papalığın doğrudan verdiği misyon göreviyle ve özel izniyle hareket eden, adeta attıkları her adım papalığın bilgisi dahilinde gerçekleşen bu insanlara öncesinden çok daha özgür bir ortam sunar. Onlar Bosna'daki konumlarını yitirmekten endişe ederken bir anda bütün Osmanlı topraklarının kapıları onlara açılır. Belki de bu sayede hem kendilerinin Bosna'daki geleceklerini hem de dolaylı olarak diğer Hıristiyanların geleceklerinin korunma altına alınmasını sağlamışlardır.

Bu görüşme sonucunda, bugün aslı Bosna-Hersek'in Fonitsa (Fojnica) şehrindeki Fransiskan Katolik Kilisesi'nde bulunan bir ferman (ahdname) ya da onların ifadesiyle özgürlük berati (the charter of freedom) verir. Ferman fetih sonrasında 1 Muharrem 883

²² Ante Čuvalo, *Historical Dictionary of Bosnia and Herzegovina*, Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, Inc.2007, ss.3,262-263.

²³ Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamani*, çev. Dost Körpe, İstanbul: Oğlak Yayınları, 2003, s.201.

(28 Mayıs 1463/1478)'de Milodraz'da yazdırılmış ve tarikatın Bosna'daki lideri Zvizdović'e verilmiştir.²⁴ Bu ferman Din ve vicdan özgürlüğünün, ötekine kendisi olarak kalmak suretiyle yaşam hakkı tanınmanın en uç örneğini teşkil eder. En önemli işlerinden birisi misyonerlik olan bir tarikata faaliyetlerine devam edebileceği bir ortam sunmak, bugün açısından bile özgürlük ve demokrasi havarisi pek çok ülkede bile mümkün olabilecek bir şey değildir. Hele hele Papalığın Türklere karşı tertiplen seferler için Fransiskenlerin manastır ve evlerini adeta bir üs gibi kullandığı²⁵ bir ortamda bu özgürlüğü bahşetmek tamamıyla bir büyüklük ve özgüvenin göstergesidir.

Ferman'ın asıl metni²⁶

“Nişân-ı hümayûn oldur ki,

Ben ki Sultan Mehmed Han'ım; cümle havâss u avâma ma'lûm ola ki,

İş bu dârendegân-ı fermân-ı hümayûn Bosna râhiplerine mezid-i inayetim zuhûra gelüp buyurdum ki:

Mezbûrlara ve kilisalarına kimesne mâni' u müzâhim olmayub, ihtiyâtsiz memleketimde duranlara ve kaçup gidenlere emn ü amân ola ki gelüp bizim hâssa memleketimize havfsız sâkin olup kilisalarında mütemekkin olalar ve yüce hazretimden ve vezirlerimden ve re'âyalarımından ve memleketim halkından kimesne, mezbûrlara dahl ü ta'arruz

²⁴ Čuvalo, *Historical Dictionary of Bosnia and Herzegovina*, ss.262-263.

Ferman/Ahidname'nin tarihi 28 Mayıs/1 Muharrem 883'tür. Ancak kaynaklarda bu tarihin miladi takvime uyarlanması 28 Mayıs 1463/1464; 24 Mayıs 1463 ya da Kültür Bakanlığının internet sitesinde olduğu gibi 1478 olarak yer almaktadır. Hicri 1 Muharrem 883 tarihi miladi 4 Nisan 1478'e tekabül etmektedir. F. Babinger'e göre 7 Temmuz 1463; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne göre hicri 1 Muharrem 883 miladi 4 Nisan 1478; Čuvalo, (*Historical Dictionary of Bosnia and Herzegovina*)'ya göre 24 Mayıs 1463'tür. Belgenin aslı Fojnica Manastırında sureti ise Osmanlı Arşivi'nde "Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Düvel-i Ecnebiyye Defteri 14/2_1" de kayıtlıdır.

²⁵ Nicolae Jorga, *Fatih ve Dönemi Büyük Türk*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007, s.101.

²⁶ Cevat Ekici (ed.), *Gökkubbe Altında Birlikte Yaşamak, Belgelerin Diliyle Osmanlı Hoşgörüsü/ Living Together Under the Same Sky* Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayın Nu:77, 2006, ss.2-4.

etmeyüp incitmeyeler. Kendülerine ve cânlarına ve mâllarına ve kilisalarına ve dâhi yabandan hâssa memleketimize âdem getirirler ise yemîn-i mugallaza iderim ki, yeri göğü yaradan Perverdigâr Allah'ın hakkı için ve ulu Peygamberimiz Muhammed Mustafa sallallâhu te'âla aleyhi ve sellem hakkı için ve yedi Mushaf hakkı için ve yüz yirmi dört bin peygamberler hakkı için ve kuşandığım kılıç için bu yazılanlara bir ferd muhâlefet eylemeye, mâdâm ki benim hidmetime ve emrime muft' olalar.

Tahrîren fi 28 şehri Mayıs / Gurre-i Muharremü'l-Harâm sene 883 Be yurd-ı Kal'a-i Drac.²⁷

Metnin sadeleştirilmiş hali

"Nişanı-ı hümayun şu ki

Ben ki Sultan Mehmed Han'ım; üst ve alt tabakada bulunan bütün halk tarafından şu şekilde bilinsin ki, bu fermanı taşıyan Bosna rahiplerine lütufta bulunup şu hususları buyurdum:

Söz konusu rahiplere ve kiliselerine hiç kimse tarafından engel olunmayıp rahatsızlık verilmeyecektir. Bunlardan gerek ihtiyatsızca memleketimde duranlara ve gerekse kaçanlara emn ü aman olsun ki, memleketimize gelip korkusuzca sakin olsunlar ve kiliselerinde yerleşsinler; ne ben, ne vezirlerim ne de halkım tarafından hiç kimse bunlara herhangi bir şekilde karışıp incitmeyecektir.

Kendilerine, canlarına, mallarına, kiliselerine ve dışardan memleketimize getirecekleri kimselere yeri ve göğü yaratan Allah hakkı için, Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) hakkı için, yedi Mushaf hakkı için, yüz yirmi dört bin peygamber hakkı için ve kuşandığım kılıç için en ağır yemin ile yemin ederim ki, yukarda belirtilen hususlara söz konusu rahipler benim hizmetime ve benim emrime itaatkâr oldukları sürece hiç kimse tarafından muhalefet edilmeyecektir."²⁸

²⁷ (4 Nisan 1478) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Düvel-i Ecnebiyye Defteri 14/2_1.

²⁸ Bu sadeleştirme ve belgenin bir kopyası için bk. <http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF019F601AD2C14EFC&Vurgulanacak=ferman> [10.08.2010].

Ferman'da onlara tanınan hakları şöyle sıralayabiliriz:

1. Hiç kimse onları rahatsız etmeyecektir. Dolayısıyla *bireysel özgürlük*
2. Kilise ve manastırlarındaki faaliyetlerie aynen devam edebilme hakkı: *cemaat özgürlüğü*
3. Hıristiyanların dinlerini özgürce yaşama ve ritüellerini icra etme hakkı: *dinsel özgürlük*.
4. Serbest ikamet ve serbest dolaşım hakkı yani herhangi bir bölgede zorunlu ikamet yok, istedikleri yere yerleşebilirler ve istedikleri yere seyahat edebilirler: *ikamet ve seyahat özgürlüğü*
5. *Can ve mal güvenlikleri* sağlanacaktır.
6. Dışarıdan yani farklı ülkelerdeki Fransiskenlerin de gelip yerleşebilmelerine izin: Tarikat zaten Bosna menşeli olmadığı gibi üyelerinin çoğu yukarıda da söylediğimiz gibi yabancıdır. Dolayısıyla bu ifade yabancı gelişinin yani yeni misyonerlerin gelmesine de izin verilmesi anlamına gelmektedir.
7. Diğer insanları kendi inançlarına davet etmelerine yani *misyonerlik faaliyetlerine* izin verilmektedir: *ifade ve inancını yayma özgürlüğü*.
8. Onlardan istenen tek şey *sadakat ve devlete isyan etmemeleri* ya da isyan hareketleri içinde yer almamaları.

Tüm bu hususlar Fransisken rahiplerin önceden sahip oldukları Papalık imtiyazlarının bile ötesini ifade etmektedir. Bu yüzden olsa gerek sonraki dönemlerde Fransisken rahipler kimilerini rahatsız edecek oranda Osmanlı yönetimiyle çok sıcak bir ilişki içinde olacaklardır. Önceki durumlarıyla karşılaştırıldığında ise sonrasında daha fazla başarı kaydettikleri görülecektir.

1463 sonrasında Fransiskenler kaçmak ve ülkeyi terk etmek yerine Fatih Sultan Mehmet'ten aldıkları fermana da güvenerek

---

Fermanın farklı bir sadeleştirilmesi için bk. <http://www.turkislamtarihi.net/makaleler/bosna.php> [10.08.2010].

kalmayı tercih ederler. Kendilerine son derece hoşgörülü ve toleranslı davranılır ve destek görürler. Kimi araştırmacılara göre bu tıpkı Osmanlı'nın Ortodokslarla ilişkisinde olduğu gibi tamamen halkı kontrol etme amacına matuf bir toleranstır. Katolik halkı cizyesini ödemek suretiyle barış içinde tutabilmek için öncelikle Fatih'in sonrada diğer padişahların onlara ihtiyacı vardı. Onlardan elde edilen destekle de aynı zamanda Katolik halkın göçü engellenmiş olacaktır. Bu bakış açısında olanlara göre tolerans ve hoşgörü gösteren Osmanlı'nın çeşitli küçük kiliseler arasında birliği teşvik etmesi gerekirmiş. Oysa onların ayrı ayrı desteklenmesi hem birleşme yönündeki umudu azaltırken hem de Osmanlıya karşı ayaklanmanın önünü kesmekteymiş.²⁹ Doğrusu hoşgörüyle küçük kiliselerin birleşmesi için çaba sarf etmek aynı şeyler olmasa gerektir. Farklılıkların ortadan kaldırılarak tek bir yapı altında toplanma sorunu Hıristiyan tarihi boyunca Roma Kilisesinin bir sorunu olagelmıştır. Nitekim Bosna'ya gönderilen Fransisken rahipler de bu bölgedeki ayrılıkçı Bogomil/Bosna Kilisesini Katolikleştirmek suretiyle Vatikan'la birleştirmek üzere gönderilmişlerdi. Böylesi bir birliktelik için Vatikan'ın uğraşması gayet normalken Osmanlı'nın bu yönde bir çaba göstermesini beklemek abestir. Oysa Bosnalı Fransiskenlerin yaptıkları iş devletin bekası için Hıristiyan dünyayı bölmek değil tam tersine padişah fermanıyla Bosna'nın uzağında bile Katolik imanı yaymaktır. Bütün bunlarla birlikte kendi topraklarında bir sorun istemeyen Fatih'in hedeflerinden birisi de Vatikan'la son derece yakın ilişki içinde olan Fransiskenlerin orayla irtibatını zayıflatmak olabilir. Ama bu onların inançsal anlamda baskı gördüklerini değil Fransisken manastır ve kiliselerinin bir düşmanlık üssü olarak kullanılmasının önüne geçilmek istendiğini göstermektedir. Zira fermana açıkça başka ülkelerden bile rahiplerin gelip yerleşebilecekleri söyleniyor.

Fatih'in fermanının sağladığı avantajları iyi kullanan Bosna'daki Fransiskenler, nüfuzlarını korumaya ve devletin sağladığı

---

²⁹ Tóth, "Between Islam and Catholicism", s.412; Ante Čuvalo, *Historical Dictionary of Bosnia and Herzegovina*, Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, Inc.2007, ss.39,88-89.

imkânlardan yararlanmaya devam ettiler. Bosna küçük bir ülke iken Osmanlı Devleti o dönemde büyük bir ülke durumundadır. Bosna Osmanlı toprağı haline gelip Fransisken rahipler Osmanlı vatandaşı olunca bir an da bütün Osmanlı topraklarında serbestçe dolaşma hakkına sahip olurlar. Ki fermanla da açıkça Osmanlı toprakları içinde hiçbir yerde hiç kimsenin onlara karışamayacağı ve engel olmayacağı açıkça deklare edilmektedir. Budapeşte'den İstanbul'a kadar geniş bir alanda serbestçe ticaret yapma imkânı bulan Bosnalı tüccarlar gibi Fransisken rahipler de Türkler tarafından kendilerine müsamaha gösterilen özel kişiler olarak etki ve nüfuz alanlarını genişletmişlerdir. Oysa aynı tarihlerde Bosna'daki durumları geçmişe nazaran hiç de içaçıcı değildir. Bogomillerin yanı sıra Katolik halkın da Müslüman olmaya başlaması Fransisken manastırların cemaat kaybetmesine neden olur. Bu yüzden de onaltıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren misyonerlik faaliyetlerini daha da hızlandırırılar. Bu dönemde seyahat kolaylığı nedeniyle misyon alanlarını Bosna dışındaki bölgelere Transilvanya, Moldovya, Bulgaristan ve Macaristan'a doğru genişletirler. Osmanlı'nın ya da fermanın onlara sağladığı en önemli avantajlardan birisi de daha önce rekabet halinde oldukları diğer tarikatlar ya da misyon yapılanmaları veya Katolik rahipler ve Cizvitler gibi grupların bile onları rahatsız edememesidir. Böylelikle daha önceden faaliyet gösteremedikleri bölgelerde nüfuz alanlarını arttırma yoluna gitmişlerdir.³⁰

Fermanın onlara önemli avantajlar sağladığının göstergelerinden birisi de Türklerin Doğu Avrupa'daki ilerlemelerine paralel bir yol izlemeleridir. Türklerin yeni girdiği bölgelere onların da girdiği ve faaliyetlerde buldukları bilinmektedir. Örneğin Osmanlı onaltıncı yüzyıl ortalarında Macar krallığı üzerindeki hâkimiyetini güçlendirip sonunda tamamen ele geçirdiğinde Bosnalı Fransiskenlerin Macaristan'ın kuzeyine doğru ilerleyip Sava ırmağının karşısına geçtikleri görülmektedir. Ayrıca bölgede reform süreciyle zayıflayan kiliselerin oluşturduğu boşluğu yeni ve farklı bir soluk olarak onlar doldururlar. Osmanlı yönetiminin verdiği

³⁰ Tóth, "Between Islam and Catholicism", s.412.

izinle Slovenya'da terk edilmiş durumdaki üç manastırı alırlar. Daha sonraları bu üç manastırı (Velika, Nasice ve Serengrad) yayılma faaliyetleri için bir üs olarak kullanacaklardır. Yine bunun dışında Osmanlı tarafından fethedilen yeni yerlerde çoğu bizzat kendi papazları tarafından tahrip edilmiş olan pek çok kiliseye de el koymalarına ve oraları yeniden imar ederek faaliyette bulunmalarına izin verilmiştir. Macaristan bölgesine doğru ilerlemek Bosnalı Fransiskanları son derece rahatlanan ve yeni faaliyet alanları açan bir durum olmasının ötesinde onların ciddi gelir kaynaklarına ulaşmalarını da sağlamıştır. Başlangıçta Bosna, diğer bölgelerdeki faaliyetleri destekleyen bir merkezken sonrasında durum tersine dönmüş ve kuzey bölgelerinden elde ettikleri destekler ve maddi imkânlarla Bosna'daki manastırlarını ayakta tutmaya çalışmışlardır. Kuzey bölgeleri Bosna dağlarındaki köylere nazaran daha zengindiler. Bu durum o bölgeleri, onlar açısından daha önemli kılıyordu. Misyon tarihi bakımından da yeni ve farklı bir durum ortaya çıkarıyordu. Normalde misyon merkezleri, merkezin dışındaki faaliyetleri maddi olarak desteklerken bu defa misyon bölgelerinde toplanan paralar misyon merkezindeki manastırların masrafları için kullanılır. Bu durum yani Bosnalı Fransiskanların misyon alanlarından gelen destekle ayakta durmaları Osmanlı'yı rahatsız etmezken, onların gittikçe güçlenmesi maddi kaynaklarının artması diğer Hıristiyan grupları rahatsız eder. 1620'lerde bu rahatsızlık iyice artar ve Zadar'dan piskopos yardımcısı Pietro Sabbatini, Macaristan'da Fransiskanların Türk otoritelerince sağlanan kâğıtları kullandıklarını ve bunlarla papazların bölgelerini ele geçirdiklerini Roma'ya şikâyet eder.³¹

Türk yöneticilerle olan yakın ilişkilerini çoğunlukla kendi yararlarına kullanmalarına karşın özellikle İtalya'dan gelen rahipler açısından bu durum hiç de alışıldık bir şey değildi. Bu hayret verici dostluk onlara göre sınırlarını çoktan aşmıştı. Zira Türk bölgesindeki Kiliselerin sorunlarına ya da faaliyetlerine Roma'da karar verilmezdi. Bunun yerine yerel Türk beyleri rahibin vaaz etmesi, ekmek şarap (Mass) ayinini düzenlemesi, herhangi bir yerde bağış-

ta, yardımda bulunmasına karar veren tek kişiydi. Bu ise Bosnalı misyonerleri, Habsburg İmparatorluğundan ya da İtalya'dan gelen misyonerlerden daha avantajlı konuma yükseltiyor ve daha rahat iş yapmalarını sağlıyordu.³²

Aslında ilişkiden ve dostluktan her iki tarafta yararlanıyordu. Ferman sonrasında oluşan yumuşak havayla Fransiskanlar yol üzerindeki manastırlarında Türkleri ve Türk askerlerini misafir etmişlerdir. Ancak bazılarında göre Türkleri ağırlama ve onlara misafirhane hizmeti sunma karşısında bazı imtiyazları elde etmişlerdir. Oysa durumun tam olarak böyle olduğunu söylemek zor zira birçok Bosnalı Fransiskan zamanının çoğunu Türklerle gönüllü olarak geçiriyordu ve hatta birçoğu Türkçe'yi öğrenmişti. Tüm bunların normal karşılanması beklemek zordur. Bu rahatsızlığın bir sonucu olarak mı üretildi yoksa iyi giden ilişkiye rağmen cereyan eden istisnai hadiseler mi tam olarak tespit etmenin zor olduğu bir iki münferit olumsuz hadiseden de söz edilir. Bunlardan birisine göre Türk askerleri misafir olarak kaldıkları bir manastırda kendilerine hizmet eden gence tecavüz ederler. Entresan olan bu hadise bugün fermanın hala muhafaza edildiği Fojnica manastırında cereyan eder ve Türk askerlerine engel olmaya çalışan başrahip delici bir aletle yaralanır. Son nefesini vermeden önce de bu hadiseleri kaleme alır. Yine yolda gitmekte olan iki Fransiskan rahibin elbiseleri Türk askerleri tarafından çıkarılarak onlardan hayvanları üzerindeki örtüleri elbise olarak kullanmaları istenir.³³ Hadise böyle cereyan etmiş olsa neden hâlâ başrahiplerinin öldürüldüğü manastırda Fatih'in fermanının orijinalini saklayarak dünyaya teşhir etmektedirler? Eğer anlatılan hadiseler gerçek olsa bu takdirde fermanı hayırla değil, olumsuzluklarıyla anmaları ve kötülemeleri gerekmez miydi?

Bu tarz abartılı olumsuz öykülerin muhalif Hıristiyanlarca uydurulma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Zira onların rahatsız oldukları sadece yakın ilişki ve diğer Hıristiyan gruplarının kiliselerini ele geçirmeleri değildi. Fransiskanların bir kısmının bu yakın

³² Tóth, "Between Islam and Catholicism", s.423.

³³ Tóth, "Between Islam and Catholicism", ss.424-425.

ilişki sonucunda Müslüman olmalarıydı. Yine şaşırtıcı bir şekilde Fransiskanların birçoğu İslam'ı seçmekle kalmayıp Katolik imanını yaymak için kullandıkları enerjilerini bu defa İslam'ı anlatmak için kullanırlar. Bosna'nın İslamlaşma sürecinde katkıda bulunurlar.³⁴ Fransiskanlar arasındaki İslamlaşmanın nadir bir hadise olmaması da onlar hakkında anlatılan olumsuz öykülerin gerçek olma ihtimalini zayıflatmaktadır.

Osmanlı Devleti Bosna'da hoşgörü ve toleransı sadece Fransiskanlara göstermiyordu. Aynı oranda Bogomiller ve Yahudiler gibi farklı inançlara mensup insanlar da bu hoşgörü ve toleranstan istifade ediyorlardı. Bu özgürlük ortamı insanların özgürce inançlarını gözden geçirmelerine de neden oluyordu. Gönüllü Müslüman olmayı tercih eden Fransiskanlardan önce ve daha fazla sayıda Bogomil gönüllü olarak İslam'ı seçmekteydi. Bunun en önemli sebebi olarak ise Bogomillere hoşgörü ve iyi niyetle yaklaşan tek halkın Müslüman olması gösterilmektedir. Müslüman olan Bogomillerin inandıkları değerler dışında dilleri ve geleneksel kültürlerine ait şeyler ise aynen korunuyordu.³⁵

"Bosnalı Fransiskanlar gönüllü olarak, kendi iradeleriyle Müslüman oldular." diyen István György Tóth, bütün bunlarla birlikte bazı istisnalar olduğundan söz eder ve bazı Fransiskanların ölüm korkusuyla Müslüman olduğunu daha doğrusu Müslüman olmuş gibi gördüklerini anlatır. 1647'de Bosnalı Fransiskan Marino Ibrishimovich, Roma'da iken Propaganda Fide için Bosnalı Fransiskan rahip Giorgio Loretich'in din değiştirmesi ve tekrar geri dönmesiyle ilgili olarak bir rapor yazar. Marino raporda Bosnalı Fransiskan Giorgio Loretich'in Bosna'da rahip olarak otuz yıl hizmet verdiğini manastır ve köy arasında gidip geldiği bir sırada Türkler tarafından yakalandığını ve Müslüman olmazsa kazığa oturtulmak ya da yakılmakla tehdit edildiğini, onun da hayatını kurtarabilmek için iman ettiğini söylediğini anlatır. Marino bu

³⁴ Tóth, "Between Islam and Catholicism", ss.426-427.

³⁵ Janko Lavrin "The Bogomils and Bogomilism", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 8, No. 23 (Dec., 1929), s.281.

örneğin tek olmadığı benzer şekilde Müslüman gibi görünenlerin olduğunu söyler.³⁶

Yukarıdakine benzer bazı zorlama hadiseler anlatılmakla birlikte araştırmacılar Fransiskanların gönüllü olarak ve tamamen kendi rızalarıyla Müslüman olduklarını ifade ederler. Kaldı ki ölümü yaşamaya tercih eden Assisili Francis'in yolunu sürdüren insanların baskı karşısında kolayca din değiştireceklerini düşünmek abestir. Diğer bir noktada şayet din değiştirme konusunda ciddi bir baskı görüyor idilerse o takdirde nasıl oluyor da manastırlarında Türkleri ağırlayacak kadar yakın ilişki kuruyorlardı? Aradaki ilişkinin boyutu, Fransiskanların Bosna ve Bosna dışındaki faaliyetleri baskı görmediklerini tam tersine kendi faaliyetleri için bile destek gördüklerini göstermektedir. Nitekim Papalık raporlarında bile Türk hâkimiyetindeki bölgelerde bulunan terk edilmiş kiliseleri Türk yönetiminin desteğiyle yeniden faaliyete geçirdikleri yer almaktadır. Bütün bunlar baskıyla ilgili olarak anlatılanları şüpheli hale getirmektedir. Vele ki gerçek olsalar bile diğerlerinin yanında münferit vakalar olarak durmaktadırlar. Fatih fermanında bütün verdiği haklar karşılığında tek bir şart öne sürer o da devlete bağlılık/itaattir. Oysa Fransiskanlara karışılmaması, baskı uygulanmaması şartını ihlal eden Türkler olabileceği gibi karşı taraftan da her şeye rağmen devlete bağlılığı ihlal edenlerin olduğu da bir vakiadır. Örneğin Mayıs 1580'de Fransiskan Baba Angelo of Trogir, Dalmaçya'da Türkleri Klis'ten uzaklaştırmak için tertiplenen bir isyanı teşvik eder. Yaklaşık iki yıl süren isyan başarısızlıkla sonuçlanır.³⁷

Fatih Sultan Mehmet'in Fransiskanlara verdiği ferman özel bir gruba has olmakla birlikte özgürlük ortamı herkesi kapsamaktadır. Zira Bosna'nın köylerinde Müslümanlar, Yahudiler ve Ortodokslar birlikte yaşadılar, birlikte alışveriş yaptılar ve birlikte öldüler ve

³⁶ Tóth, "Between Islam and Catholicism", s.428.

³⁷ Detaylı bilgi için bk. G. E. Rothenberg "Christian Insurrections in Turkish Dalmatia 1580-96" *The Slavonic and East European Review*, Vol. 40, No. 94 (Dec., 1961), ss.139-140.

Fransiskanların de vadiler boyunca müstahkem yerleri vardı.³⁸ Türklerin İslam'ı büyük bir hoşgörüyü temsil etmeleri insanları etkileyen en önemli şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'nın İslam'a geçmeyi mümkün kılacak hatta Müslüman olanların iyi görevlere gelmelerini kolaylaştıracak bir yapısı olmakla birlikte asla görev almak ya da iyi vatandaş olmak için Müslüman olma şartının dayatılmadığı da bilinmektedir. Bu bağlamda misyonerlik bağlamında en ciddi tartışmalardan birisi olan, başkasını hile, rüşvet ve güç kullanmak suretiyle kendi dinine çevirme anlamına gelen "proselitizm" in Osmanlı'nın bir karakteri olmadığı ısrarla iddia edilmektedir.³⁹

Sonuç

Karşısındakinin kimliğine müdahale etmeksizin farklı kimliklerin bir arada yaşaması sorununa Müslümanlar tarih boyunca genellikle olumlu çözümler üretmişlerdir. Zaman zaman farklı inanç mensuplarına şu ya da bu sebepten ötürü olumsuz yaklaşımlar sergilendiği de bir vakiydir.⁴⁰ Fakat diğeri kadar genelleme yapılabilecek düzeyde değildir. İlk olarak Medine vesikasıyla birlikte net

³⁸ John Laird "Finality in Theology" *Philosophy*, Vol. 20, No. 76 (Jul., 1945), Cambridge University Press on behalf of Royal Institute of Philosophy, s.109.

³⁹ Zoran Brajovic, "The Potential of Inter-Religious Dialogue Lessons from Bosnia-Herzegovina" *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina: Ten Years after Dayton*, Martina Fischer (ed.), Münster: Lit-Verlag, ss.193-194. İslamlaşma konusunda muhalif görüşler de bulunmaktadır. Sırp kaynaklarında Türklerin egemenliği altında geçen yılları Sırp tarihinin en karanlık yılları olarak nitelendirir ve Türklerin zorla bütün Sırpı köleleştirdiğinden söz edilir. Onlara göre Türkler şehirleri ve kiliseleri yakıp yıkmış ve yağmalamışlardır. Örneğin bk. Bojan Aleksov, "Perceptions of Islamisation in the Serbian National Discourse" Radomir Popovic, *Serbian Church in History*, http://www.atlantaserbs.com/learnmore/history/Serbian_Church_In_History.pdf (15.08.2010).

⁴⁰ Örneğin Abbasi halifesi Me'mun'un (MS 786-833) Harranlı Paganistleri Müslüman olma ya da Kur'an'da ismi geçen dinlerden birisini seçme konusunda zorladığı ve putperest olarak yaşama şansını vermeyeceğini söylediği nakledilmektedir. Lakin Harran, Müslümanların yönetimi altına Hz. Ömer döneminde MS 639'da girer ve ilk kez Sâbiî olarak anılmaya başladıkları 833'e kadar yaklaşık iki yüzyıl boyunca onların inançlarına ve yaşam tarzlarına müdahale edilmez. Halife Me'mun'un bu baskısı sonucunda Harranlı Paganistlerin bir kısmının Müslüman olduğu geri kalan kısmının ise Sâbiî ismini aldıkları rivayet edilmektedir. Bk. Muhammed b. İshak İbn Nedim, *el-Fihrist*, Beyrut: 1994, ss.389-390; Şinasi Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Samsun: Etüt Yayınları, 1998, ss.117-122.

olarak ortaya konan farklı inançlara mensup insanlarla bir arada yaşama pratiği, Endülüs, Osmanlı vb. örneklerle devam etmiştir. Müslümanların çözüm önerileri sadece teorik düzeyde kalmamış pratik düzlemde de –zaman zaman olumsuz bazı hadiseler olsa bile- ortaya konulmuştur.

Müslümanlar çoğunlukla diyaloga açık olmuşlardır. Savaş meydanında, kuşatma altında bile kendilerine uzatılan eli geri çevirmemeye özen göstermişlerdir. Sultan el-Kamil karşısındaki adama kendisini anlatması fırsatını verdi. Konuşma ve diyalog sonucunda tarafların birbirinden etkilenmeyeceğini düşünmek abestir. Bu karşılaşmanın da en tartışmalı kısmı kimin kimden daha fazla etkilendiğidir. Fanatik futbol taraftarları gibi bir tarafgirlikle olaya yaklaşanlar kendi tuttıkları tarafın diğerine baskın gelmesini arzu etmişler ve Gustave Doré gibi isimler eserlerine bunu yansıtmuşlardır. Oysa kendi inancını diğer insanlara anlatmak ve onların da kendisi gibi düşünmesini ya da inanmasını arzu etmek son derece doğal bir durumdur ve bu iki insanın da benzer kaygılar taşıdıkları sonraki yaşantılarında da görülmektedir. Ancak onlar birbirilerine kafalarının içinde yer alan davet/tebliğ ya da misyon düşüncesiyle yaklaşmış olsalar bile yakaladıkları bu fırsatı, ötekini tanıma fırsatını sonuna kadar kullanmışlardır.

Assisili Francis'in yoldaşları olan Fransiskenlerle Bosna'da karşılaşan Fatih Sultan Mehmet'in, Batı'nın algısındaki Müslüman yönetici imajı açısından bakılınca bu insanları öldürmese bile manastırlarından dışarı çıkmalarına izin vermemesi gerekirdi. Çünkü bu insanlar serbest kaldıkları takdirde sıradan bir Hıristiyandan çok daha fazla misyonerlik faaliyetinde bulunacak ve özellikle Müslümanları kazanmaya çalışacaklardır. Oysa Fatih, onlara verdiği ahidnameyle talep ettikleri özgürce ibadetin de ötesini bahşetmiş ve Osmanlı topraklarında şiddete bulaşmadıkları ve itaat ettikleri sürece misyonerlik faaliyetinde bulunmalarına bile izin vermiştir. Kendine ve kendi inancının gücüne güvenen bu iki Müslüman yönetici fikir özgürlüğünün ne olduğunu tüm dünyaya göstermişler ve karşıdakinin kendini anlatmasının bir problem

olmadığını, din değiştirmenin de bireylerin kendi özgür iradelerine bağlı olduğunu göstermişlerdir.

Kaynakça

- Albayrak, Kadir, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, Adana: Baki Kitabevi, 2004.
- Aleksov, Bojan, "Perceptions of Islamisation in the Serbian National Discourse", Radimir Popovic, *Serbian Church in History*, http://www.atlantaserb.com/learnmore/history/Serbian_Church_In_History.pdf (15.08.2010).
- Ante Čuvalo, *Historical Dictionary of Bosnia and Herzegovina*, Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, Inc.2007.
- Babinger, Franz, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, İstanbul: Oğlak Yayınları, 2003.
- Brajovic, Zoran, "The Potential of Inter-Religious Dialogue Lessons from Bosnia-Herzegovina" *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina: Ten Years after Dayton*, Martina Fischer (ed.), Münster: Lit-Verlag, ss.185-214.
- Ekici, Cevat (ed.), *Gökkubbe Altında Birlikte Yaşamak, Belgelerin Diliyle Osmanlı Hoşgörüsü/ Living Together Under the Same Sky* Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayın Nu:77, 2006.
- Gündüz, Şinasi, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Samsun: Etüt Yayınları, 1998.
- Hillenbrand, Carole, "Ayyübidis", *The Crusades An Encyclopedia*, Alan V. Murray (ed.), California: ABC-Clio Inc., 2006, c.1, ss.123-128.
- <http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF019F601AD2C14EFC&Vurgulanacak=ferman>
- Hoose, Adam L., "Francis of Assisi's Way of Peace? His Conversion and Mission to Egypt" *Catholic Historical Review*, Jul 2010, Vol. 96 Issue 3, ss.449-469.
- İbn Nedim, Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, Beyrut: 1994.
- Jorga, Nicolae, *Fatih ve Dönemi Büyük Türk*, çev. Nilüfer Eçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007.
- Laird, John, "Finality in Theology" *Philosophy*, Vol. 20, No. 76 (Jul., 1945), Cambridge University Press on Behalf of Royal Institute of Philosophy, ss.99-116.
- Lavrin, Janko, "The Bogomils and Bogomilism", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 8, No. 23 (Dec., 1929), ss.269-283.
- Miller, W., "Bosnia before the Turkish Conquest" *The English Historical Review*, [Oxford University Press], Vol. 13, No. 52 (Oct., 1898), ss.643-666.

- Moses, Paul, "Mission Improbable St. Francis & the Sultan", *Commonweal*, September 25, 2009, volume 136, issue 16, ss.11-16.
- Munir, Fareed Z., "Sultan al-Malik Muhammad al-Kamil and Saint Francis: interreligious dialogue and the meeting at Damietta", *Journal of Islamic Law and Culture*, Vol. 10, No:3, October 2008, ss.305-314.
- Nayak, Abhijit, "Crusade Violence: Understanding and Overcoming the Impact of Mission Among Muslims", *International of Review of Mission*, Vol. 97 No. 386/387, July/October 2008, ss.273-291.
- Ohan, Christopher, "A Christian Remedy in a Climate of Fear" *Logos: A Journal of Catholic Thought & Culture*, Winter 2010, Vol. 13 Issue 1, ss.16-34.
- Powell, James M., "Fihty Crusade (1217-1221)", *The Crusades An Encyclopedia*, Alan V. Murray (ed.), California: ABC-Clio Inc., 2006, ss.427-432.
- Powell, James M., "St. Francis of Assisi's Way of Peace", *Medieval Encounters* 13 (2007) ss.271-280
- Riley-Smith, Jonathan, *The Oxford History of the Crusades*, London-New York: Oxford University Press, 1999.
- Robinson, Scott, "To Go Among the Saracens A Franciscan Composer's Journey into the House of Islam" *Cross Currents*; Fall 2006, Vol. 56 Issue 3, ss.413-423.
- Rothenberg, G. E., "Christian Insurrections in Turkish Dalmatia 1580-96" *The Slavonic and East European Review*, Vol. 40, No. 94 (Dec., 1961), ss.136-147.
- Setton, Kenneth M., (ed.), *A History of the Crusades*, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1969.
- Soloviev, A.V., "Bogomils" *New Catholic Encyclopedia*, Berard L. Marthaler (Executive Editor), Second Edition, Washington: The Catholic University of America, Thomson & Gale, 2003, c.II, ss.458-460.
- Tolan, John, "Francis of Assisi (1182-1226)" *The Crusades An Encyclopedia*, Alan V. Murray (ed.), California: ABC-Clio Inc., 2006, ss.464-465.
- Tolan, John, *Saint Francis and the Sultan, the Curious History of a Christian-Muslim Encounter*, London: Oxford University Press, 2009.
- Tóth, István György, "Between Islam and Catholicism: Bosnian Franciscan Missionaries in Turkish Hungary, 1584- 1716" *The Catholic Historical Review*, [Catholic University of America Press], Vol. 89, No. 3 (Jul., 2003), ss.409-433.
- Weiler, Björn K. U., "Crusade of Emperor Frederick II (1227-1229)" *The Crusades An Encyclopedia*, Alan Murray, W. (ed.), California, ABC-Clio, 2006, c.1, ss.315-317.

Two Sultans, St. Francis, Franciscans and the Problem of Co-existence

---

Citation/©: Batuk, Cengiz, (2009). Two Sultans, St. Francis, Franciscans and the Problem of Co-existence, *Milel ve Nihal*, 6 (2), 199-231.

Abstract: This paper takes into account the problem of co-existence of people of different faiths by discussing how they can live together remaining as themselves in their social spaces with special reference to two examples in Islamic history. Within this context, firstly, it is dealt with the meeting held by el-Kamil, Sultan of Egypt from Ayyubi Dynasty and Francis of Assisi, and then it is examined the meeting between Sultan Mehmet, the Conqueror and Bosnian Franciscans as well as the official document given by Sultan Mehmet II to Bosnian Franciscans.

Key Words: Francis of Assisi, Sultan al-Kamil, Franciscans, Sultan Mehmet II, Dialog interreligious dialogue, co-existence.

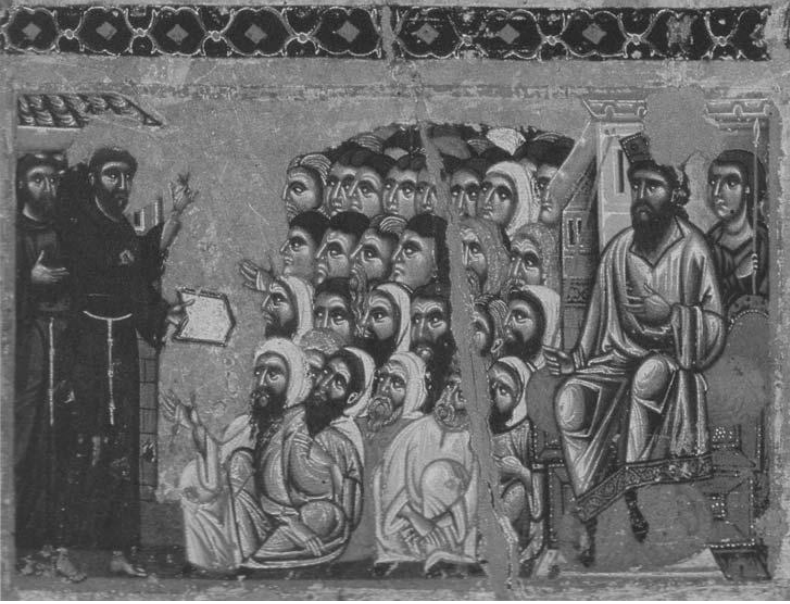

EK: Metinde Söz Edilen Belge ve Tablolar.

Resim 1. Gustave Doré'nin "François devant le Sultan"
(Fransis Sultan'ın önünde) isimli tablosu.

Joseph-François Michaud, *Histoire des croisades, illustrée de 100 grandes compositions par Gustave Doré* (Paris, 1826), gravure 50, i. 402'den aktaran John Tolan, *Saint Francis and the Sultan*, s.2.

Resim 2. 1240'larda yapılan Francis'i Müslümanlara vaaz ederken gösteren bir tablo.

John Tolan, *Saint Francis and the Sultan* s.93.

Resim 3. MS 1266 tarihli bir resim "Roma, Museo dei Cappuccini"

John Tolan, *Saint Francis and the Sultan* s.188.

Resim 4. Fatih Bosnalı Fransisken Rahiplerine verdiği fermanın Osmanlı Arşivindeki kopyası Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Düvel-i Ecnebiyye Defteri 14/2_1.

Cevat Ekici (ed.), *Gökkuşbuğ Altında Birlikte Yaşamak, Belgelerin Diliyle Osmanlı Hoşgörüsü* Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayın Nu:77, 2006, s.2'den alınmıştır.

Resim 5. Fatih'in Fermanının Fojnica Manastırındaki Orijinali ve bir Fransisken Rahip

Resim 6. Fojnica Manastırı

بوسنه رهبا نلرینه سلطان محمدخان مرحوم
وپرد وکی عهد نامه نك صورتید

سازمان حمایت از اولاد که براساس سلطه محمدخان جمله خولاق و عولام معلوم بر
لبنی و دارسنگاه فراه حمایت بوسنه راهبونه خیر غایب ظهور کلوب سورج
زبورره و کلیسا اینک ماله و درج اولیور ارجاطند ملکته طولاناره
و ماچوب کینل امن ولاته اولاد که کلوب بزغ خاصه ملکته خوشن ساکن
اولور کلیسا اینک مکنز اولاد و بود حضرتنه و وزیر لرینه و رعایا
و مملکت خلقته کنه زبورره و غیره ترص اینیور ارجتمه لرینه و جانانه
و مالانیه و کلیسا اینه و درج یازنه خاصه ملکته اوج کنور لرینه
ایورم که بری و کویکه برلونه بودو کار حق اچونه و اولو سچور ترصان اسیال
علیه و سلج حق اچونه و بری مصحف حق اچونه و بری بکرم و بری سبیل سچور لر
حق اچونه و قوش نرغ قلیج اچونه و یاز لیلک بر فو حق اچونه اسیال
ماوراج که بنج خدمته و لزوم مطبع اولاد لر
نخه یو جمع الخراج ۸۱۳

سلطان محمدخان

Resim 7. Fermanın Osmanlı Arşivindeki Kopyasının yakın görünümü.

<http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAA6AA849816B2EF019F601AD2C14EFC&Vurgulanacak=ferman>